

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВА

УДК 340.1

DOI: 10.31359/1993-0909-2024-31-4-15

Наталія Миколаївна Оніщенко

Інститут держави і права імені
В. М. Корецького НАН України
Київ, Україна

Національна академія правових наук України
Харків, Україна

ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК ТА ПРАВознавчі ЗАПИТИ СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Метою статті є прогностичне дослідження запитів громадянського суспільства щодо теоретико-прикладних практик сучасного правового розвитку. Для досягнення сформульованої мети в дослідженні застосовуються загальнонаукові та спеціальні методи та способи наукового пізнання. В основу дослідження покладено діалектичний підхід, з урахуванням якого було використано низку принципів і методів наукового пізнання, серед яких принцип об'єктивності, принцип взаємозв'язку, системний, логічний, порівняльний та прогностичний методи. У статті проаналізовано легітимні очікування представників громадянського суспільства в контексті підвищення ефективності й якості нормопроєктувального процесу, поєднання теоретичних і прикладних практик, у тому числі в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Окремий вектор розгляду пов'язаний з розглядом співвідносності категорій «ефективність» та «якість» нормативно-правових актів. Окремий вектор викладу складає взаємопов'язаність правової активності членів громадянського суспільства та їх обізнаність у праві. У статті виокремлюються процеси по вдосконаленню правовиховної роботи, характеристика необхідності правового всеобучу та прогностичного дослідження потенцій правової обізнаності. Задані параметри правового розвитку проаналізовані в контексті євроінтеграційних умов майбутньої розбудови України. Отримані за підсумками проведення дослідження наукові положення, а також сформульовані пропозиції спрямовані на 1) організаційно-правове забезпечення дослідження проблем правотворчості у сфері публічно-правових відносин; 2) аналіз напрямів і тенденцій розвитку правової системи України в контексті ефективності й якості нормативно-правових актів, особливо в умовах воєнного стану; 3) аналіз перспективних форм і методів правового забезпечення процесів правового виховання, правового всеобуча, правової обізнаності, в тому числі ролі провідних наукових центрів та інституцій цих процесів; 4) моніторинг легітимних очікувань представників громадянського суспільства щодо євроінтеграційних процесів і векторів європейського розвитку.

Ключові слова: правовий розвиток, правознавчі запити, теоретичні та прогностичні дослідження, прикладні висновки, ефективність нормативних актів, правове виховання, правовий всеобуч, правова обізнаність, нормопроєкування.

Nataliia M. Onishchenko

V. M. Koretsky Institute of State and Law
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine

LEGAL DEVELOPMENT AND LAW REQUESTS OF SOCIETY

Abstract. *The purpose of the article is a prognostic study of the requests of civil society regarding the theoretical and applied practices of modern legal development. To achieve the formulated goal, general scientific and special methods and methods of scientific knowledge are used in the research. The research is based on a dialectical approach, taking into account a number of principles and methods of scientific knowledge, including the principle of objectivity, the principle of interconnection, systematic, logical, comparative and prognostic methods. The article analyzes the legitimate expectations of representatives of civil society in the context of increasing the efficiency and quality of the normative design process, combining theoretical and applied practices, including in the conditions of a full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine. A separate vector of consideration is related to the consideration of the correlation between the category «efficiency» and «quality» of normative legal acts. A separate vector of the presentation is the interconnectedness of the legal activity of members of civil society and their awareness of the law. The article highlights the processes of improving legal educational work, the characteristics of the need for legal comprehensive education and prognostic research on the potential of legal awareness. The given parameters of legal development are analyzed in the context of European integration conditions for the future development of Ukraine. The scientific provisions obtained as a result of the research, as well as the formulated proposals, are aimed at 1) organizational and legal support for the study of law-making problems in the field of public-legal relations; 2) analysis of directions and trends in the development of the legal system of Ukraine in the context of the effectiveness and quality of normative legal acts, especially in the conditions of martial law; 3) analysis of prospective forms and methods of legal support for processes of legal education, legal education, legal awareness, including the role of leading scientific centers and institutions in these processes; 4) monitoring of legitimate expectations of representatives of civil society regarding European integration processes and vectors of European development.*

Key words: *legal development, legal inquiries, theoretical and prognostic studies, applied conclusions, effectiveness of normative acts, legal education, legal education, legal awareness, normative design.*

ВСТУП

Серед останніх десятиліть (протягом декількох, а можливо й значно більше) то-читься постійне протистояння представників теоретичних кіл і практичних спря-мувань. Так, теоретики вважають, що практики дещо відірвані від наукового

«насичення» самої тканини юриспруденції, а практики, у свою чергу, звинувачують теоретиків у надмірній затеоретизованості одержаного знання та його досить часто не прикладного спрямування.

Відразу хочемо акцентувати увагу на тому, чому підтримуємо й уособлюємо той здоровоглуздий сегмент, представники якого вважають недоцільним, дещо «застарілим» і явно не на часі та не в тренді з'ясування подібних позицій.

Так, зауважимо (з огляду на необхідність подальшого викладу), що абсолютного приросту знань на користь самої людини не гарантують ні теоретичні дослідження, ні суто практичні напрацювання. Більше того, давно вже зрозумілі дещо «штучні» підвалини означеного діалогу, оскільки на наше глибоке переконання, не суть в якому колі (теоретики чи практики) заявлена тема дослідження, важливим є тільки те, наскільки індекс її використання може задовольняти очікування представників громадянського соціуму, особливо в умовах воєнного стану й подальшої відбудови та розбудови держави.

Отже, суперечки наскільки важливішими є теоретичні дослідження або суто практичні висновки, цікаві тільки з урахуванням того, наскільки вони демонструють коефіцієнт корисної дії (ККД) якісного й ефективного розвитку охорони та захисту прав людини.

Ще однією з позицій, на якій хочемо закцентувати увагу, є очікування професійної юридичної спільноти від ініційованого нормативно-правового акту, його потенційної регулюючої сили або здатності задовольняти ті чи інші потреби в різних сферах життєдіяльності людини. Про це дещо детальніше нижче.

Таким чином, наші наукові напрацювання повинні проводитися під кутом прогностичного дослідження, що означатиме певну варіантність де-абсолютизації дії того чи іншого нормативно-правового акту. Тобто досягнення певного розуміння чому регулююча спроможність того чи іншого нормативно-правового акту може не відповідати або не зовсім відповідати запитам громадянського загалу, і, що це може обґрунтовуватися багатьма суб'єктивними й об'єктивними чинниками, які повинні бути класифікованими та систематизованими. Передбачення таких процесів якраз і є відповідальністю експертного середовища, а отже і його головним завданням. У цьому контексті ще декілька слів щодо «бачення на перспективу». Мовиться про співвідношення категорій «ефективність» та «якість» щодо дієвості нормативно-правового акту.

Певними аспектами даної проблематики в різний час цікавилися С. В. Бобровник, Н. С. Кузнецова, Н. М. Оніщенко, О. В. Петришин, О. В. Скрипнюк, С. Г. Стеценко та ін.

Метою статті є прогностичне дослідження запитів громадянського суспільства щодо теоретико-прикладних практик сучасного правового розвитку.

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Для досягнення сформульованої мети в дослідженні застосовуються як загальнонаукові, так і спеціальні методи та способи наукового пізнання. Це дозволило

найбільш повно проаналізувати всі питання стосовно очікувань представників громадянського суспільства в контексті підвищення ефективності й якості нормопроєктувального процесу, поєднання теоретичних і прикладних практик, у тому числі в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

В основу даного дослідження покладено діалектичний підхід, який надав можливість проаналізувати та визначити сутність понять «ефективність законодавства», «правова обізнаність», «правовий всеобуч», «правове виховання» та «правова активність», а також охарактеризувати динаміку розвитку системи законодавства сучасної України в умовах викликів воєнного стану. Діалектичний підхід надав можливість дослідити параметри ефективності законодавства та правової обізнаності в контексті існуючих в Україні трансформацій суспільно-державного життя.

З урахуванням діалектичного підходу в статті використано низку принципів та методів наукового пізнання, серед яких: принцип об'єктивності, принцип взаємозв'язку, системний, логічний, порівняльний та прогностичний методи.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Деякі пояснення щодо вищенаведених положень. Так, на сьогодні у вітчизняному правовому полі існує чимало дефініцій «ефективність законодавства». Не вдаючись до їх хрестоматійного переліку, пропонуємо розуміти під ефективністю законодавства «оптимальне співвідношення між досягнутим результатом упорядкування правом суспільних відносин і тими цілями, задля яких та чи інша норма приймалася». У даному розрізі хотілося б погодитись із виступом Голови Верховної Ради України паном Русланом Стефанчуком (перше засідання Науково-консультативної ради при Голові Верховної Ради України 21 січня 2022 року) щодо того, що ефективність тих чи інших нормативних положень повинна спиратись на відповідну ресурсозабезпеченість, де важливими серед інших є: 1) економічна ресурсозабезпеченість, 2) людський потенціал та 3) часовий ресурс. Тобто можна констатувати, що ефективність – це певний процес по досягненню якості, тобто ефективність законодавства може бути продемонстрована відповідним індексом або точніше «відсотковим» показником, як то 50, 60 тощо «відсотків ефективності» (зрозуміло, що такі дані є досить спрощеними). Або констатацією з урахуванням попереднього викладу: норма виявилася неефективною, не дивлячись на значні зусилля законодавця та інплементаторів норми в регуляторну політику сьогодення. Отже, при низькій ефективності стає зрозумілим, що говорити про якісне законодавство навряд чи можливо.

Ми б могли припустити (хоча точка зору може бути й дискусійною), що ефективне на певному етапі життєдіяльності людини законодавство, може просто не «перейти» в якість «якісне законодавство». Отже, ефективне (реагентне на виклики часу в конкретних умовах) ще не означає якісне з огляду всіх пред'явлених критеріїв і необхідних вимог.

Ще раз зазначимо, що якісне законодавство завжди ефективне (це одна з вимог якості), але ефективна на конкретному етапі розвитку норма може не набути всіх ознак якості в майбутньому, хоча б внаслідок швидкоплинної зміни суспільних відносин.

На сьогодні з урахуванням багатьох складових і чинників нашого життя (умови воєнного стану), що було багато в чому виправданим для поточної ситуації, навряд чи буде здаватися завжди таким, що створює необхідну відповідну якість законодавства. Зрозуміло, що механізми, які повинні забезпечувати базову ефективність відразу повинні аналізуватися (наукова аналітика, прогностика, моніторинг) у контексті прогнозованої в майбутньому якості нормативного припису. Ілюстративним щодо цих роздумів можна вважати й словниковий довідниковий екскурс. Так, термін «ефективний» означає той, який приводить до потрібних результатів [1, с. 160]. Крім того, «ефективний» – часто асоційований з «дійовим» [2, с. 265]. Термін «якість» визначається як сукупність характеристик щодо задоволення, встановлення та передбачуваності певних потреб [2, с. 685]. (ключове – «передбачуваності»). Якість – це також сукупність характеристик продукції або послуг щодо її здатності задовольнити встановлені та передбачувані норми (ключове – *передбачувальні норми*) [3, с. 1647]. Якість більш інструментально визначається як наявність істотних ознак, властивостей, особливостей [3, с. 845].

Можливо існуюча «миттєва» необхідність швидкого прийняття норм в умовах революційного (рідше еволюційного) розвитку правових систем, до деякої міри можна пояснити, але не може виправдати, враховуючи відсутність багатьох, закладених у нормі вимог до чинного законодавства (якщо ми прагнемо працювати не тільки на сьогоднішню ефективність, а й на майбутню якісність законодавчих норм).

З урахуванням вищезазначеного можемо акцентувати: якість законодавства – це досягнута *taxita* в конкретних умовах (час, простір) по регулюванню суспільних відносин. Також слід не забувати, що обов'язковою властивістю «якості» є суспільна корисність, пролонгована в часі, що може бути позитивним вектором впливу на постійну стійку тенденцію зміни законодавчих приписів [4, с. 24].

Для того, щоб систематизувати вищенаведене, хочемо акцентувати на проблематиці штучного інтелекту. Всі або переважна частина науковців і практиків хоча б побіжно торкалися цієї проблеми. Тим більше не зрозуміло, чому до цього часу не йдеться на рівні серйозних монографічних викладів про можливості та потенції ШІ в сферах нормопроекткування, нормотворчості, правотворчості та законотворчого процесу. Декілька міркувань із площини теоретичних знань

Так, у Бельгії в Інституті соціального права на вимогу Уряду розробляється нормопроектувальна система під назвою «SOLON» для визначення якості законодавства, яка передбачає критерій матеріальний (зміст нормативно-правових актів) і формальний (структура, спосіб оформлення тощо). Більше того, така ідея не є ноу-хау, адже подібні системи вже застосовуються в Королівстві Нідерландів

(LEPA, OBW) в Італійській Республіці (Lexidit, Lexeditior IRI_AI, Arianna, Norma). Існує навіть ціла наука «*legimatics*», яка вивчає й досліджує можливості комп'ютерної техніки в сфері нормопроектування. Учені Інституту соціального права виділяють такі переваги системи «SOLON»: 1) сприяє нормопроектуванню уникнути помилок; 2) допомагає створювати законопроекти швидше та у більш високопродуктивний спосіб; 3) застосовує керівні принципи при нормопроектуванні, які не дозволяють проєктувальникам норм права змінювати послідовність дій; 4) відіграє важливу роль, оскільки галузеві експерти часто не мають юридичної освіти. Своєю чергою нормотворчість у Королівстві Нідерландів привертає увагу існуванням і застосуванням алгоритмів створення правових норм, які перетворюють формули в юридичні норми, що значно спрощує й прискорює процес нормотворчості (нормопроектування), але при цьому потребує спеціальних математичних знань та знання інформатики. Цей досвід успішно започаткований у вітчизняних закладах вищої освіти, зокрема досвід Харківського національного університету радіоелектроніки, де до повномасштабного вторгнення активно розроблявся інформаційний (технічний) чинник створення та апробації правових норм. Своєю чергою у Латвії традиційно дві установи відповідальні за вдосконалення нормопроектувальної техніки, якості нормотворчості у сфері державного управління – Міністерство юстиції та Державна канцелярія. Відповідні положення щодо порядку розроблення нормативних актів закріплені в кількох документах. Так, першим із них є постанова Кабінету міністрів Латвії «Про правила розробки проєктів нормативних актів» від 03.02.2003. Прийняття зазначених Правил, на думку місцевих фахівців, по-перше, забезпечує єдність у застосуванні техніки нормопроектування, а по-друге, закріплює обов'язкові вимоги в сфері нормотворчості. Проте одним із недоліків, на їх думку, є відсутність указівки на використання належних інструментів нормопроектувальної техніки у випадку існування альтернативних можливостей у нормопроектуванні. Другим документом є посібник для підготовки нормативних актів, який має значну практичну цінність, адже розкриває теоретичні та практичні аспекти використання її засобів і прийомів, а також указівки щодо додержання мовних, стилістичних вимог, правил граматики нормативно-правових актів. Хоча, на жаль, він має лише рекомендаційний характер [5].

Окрема увага в цьому контексті може бути присвячена нормопроектувальній діяльності в Канаді, де вона вважається «мистецтвом», а не буденною справою, якою там займається близько 100 осіб. На нашу думку, до цих правил варто було б додати необхідність залучення як представників правової доктрини, так і юридичної практики. Певні спроби щодо цього неодноразово виникали в різних державних інституціях, зокрема в Міністерстві юстиції України, про що неодноразово йшлося ще до повномасштабного вторгнення РФ в Україну. І що надзвичайно посилює цю необхідність (щодо нормопроектувальної діяльності) сьогодні. Дещо складніше – з вивченням питання, яке пов'язане з сутнісним змістовим

аспектом нормопроєктувальної діяльності. Про філософське значення сутнісних характеристик нормопроєктувальної діяльності йшлося, зокрема, у дослідженнях Р. К. Бержерона, де виокремлювався ряд правил нормопроєктувальної діяльності: 1) фіксація ключового філософського положення про взаємовідповідність змісту на форми проєкту; 2) автор правил нормопроєктування пропонує враховувати часовий чинник такої діяльності, вважаючи, що недостатній час може впливати на якість розробки й саму якість нормативно-правового акта; 3) Е. К. Бержерон звертає увагу на важливість професійного підходу до такої діяльності (фактор професіоналізації); 4) увага обов'язково повинна зосереджуватися на можливому негативному результаті нормопроєктування (фактор негативізації нормопроєктування); 5) також констатується, що правила нормопроєктування не є й ніколи не будуть абсолютними (фактор деабсолютизації), оскільки не можуть охопити всю сукупність розробки й оформлення нормативних текстів (про це йшлося вище); 6) обов'язково повинні враховуватися телеологічні доміанти нормопроєктування (телеологічний фактор) [6, с. 24]. Крім того, слід зауважити, що вивчення досвідних практик різних правових систем не виключає тих завдань, які стають рельєфними щодо вітчизняної спільноти: 1) створення українського стилю нормотворення, в першу чергу щодо мовних стандартів; 2) підвищення ефективності поточних консультацій з іноземними радниками; 3) підвищення якості процесу щодо узгодження українського законодавства із законодавством Європейського Союзу; 4) поглиблення існуючого розуміння в суспільній думці принципів демократії, конституціоналізму, етики та справедливого правління та застосування їх у нормотворчому процесі. Наведені міркування також можуть слугувати цікавою базою для того, щоб серед сутнісних характеристик нормопроєктувальної діяльності виокремити той досвід України, якого на сьогодні немає в жодній країні світу [7, с. 20].

Зрозуміло, що така увага до нормопроєктних процесів обумовлюється і тим, що якість нашого життя залежить від якісного законодавства.

Втім робота комітетів, її природа, сутність і значення потребують сьогодні підвищеної уваги як представників доктрини, так і представників юридичної практики, що, безумовно, стане предметом і платформою багатьох наукових напрацювань і найближчою перспективою наукового дискурсу, оскільки сприятиме підвищенню прозорості, передбачуваності, ефективності та відкритості процесу роботи Верховної Ради України.

Вважаємо за потрібне акцентувати увагу на тому, що одним із напрямів юридичного буття сьогодення є, на наш погляд, переосмислення таких категорій, як «правове виховання», «правовий всеобуч», «правова обізнаність».

Як свідчать численні соціологічні виміри, проведені сучасними вченими, рівень правової поінформованості громадян та представників владних структур далеко не завжди відповідає сучасним потребам правового розвитку суспільства і не забезпечує високоефективного використання особистістю правових засобів

для задоволення різноманітних приватних і публічних інтересів. Незнання власних прав, засобів і механізмів їх здійснення, способів захисту тощо, є причиною пошуку людиною неправових засобів реалізації своїх інтересів, що, як правило, суперечать закону. Звідси випливає, як зазначають учені, необхідність докорінного поліпшення роботи, пов'язаної з підвищенням правової поінформованості особистості. Саме цим цілям і відповідає налагоджена система правового виховання й правового всеобучу.

З розвитком європейських інтеграційних процесів, їх поширення на всі сфери суспільного життя, появою нових складніших інтеграційних систем, пов'язаних як із поглибленням інтеграції, так і з розширенням самого інтеграційного об'єднання, активізувалися спроби теоретичного й практичного пошуку нових освітніх програм. Зміни, що відбуваються в Україні та світі, а також динаміка сучасного соціокультурного розвитку, вимагають від суспільства певної мобільності й адекватної відповіді на сучасні вимоги до освіти.

Пріоритетними завданнями освіти має стати створення таких умов розвитку суспільства, які забезпечили б у майбутньому його готовність жити й успішно діяти у світі гуманістичних європейських цінностей.

Правова освіта – це необхідний елемент правової культури, умова правової вихованості особи. Правовий всеобуч може розглядатися як система виховних і навчальних дій, спрямованих на створення умов для формування поваги до права; власних уявлень і настанов, заснованих на сучасних правових цінностях суспільства; концепцій, достатніх для захисту прав, свобод і законних інтересів особи та правомірної реалізації її громадянської позиції [8].

Ці загальні цілі правового навчання конкретизуються й реалізуються засобами цілеспрямованого формування в освітньому процесі здатності особистості до дій у складних життєвих ситуаціях, здібностей до аналізу соціальних і правових норм щодо конкретних умов їх реалізації й аналізу власного місця і позицій стосовно тих чи інших практичних ситуацій; комунікативних здібностей; систематизованих знань у сфері права, що забезпечують актуалізацію зазначених здібностей і таких, що складають основу соціальних навичок; конкретних умінь у соціальній сфері.

У такий спосіб правовий всеобуч слід розглядати як умову формування індивідуальних здібностей і навичок соціального функціонування. Це передбачає створення особливих навчальних курсів, побудованих у формі соціальної практики, що включають правові знання.

Окремо хочемо продемонструвати те положення, що до повномасштабного вторгнення при стабільному перебігу суспільних відносин, як нам видається, дещо зменшувалася потреба в регулюванні постійних просвітницьких заходів (проведення лекцій і семінарів). У таких умовах на перший план (дослідницький, у т.ч.) потрапляє категорія «правова обізнаність».

Ця співвідносність дещо змінюється в умовах воєнного стану, коли власний правовий досвід не може формуватися в умовах спокійного, стабільного вивчен-

ня й засвоєння юридичного матеріалу. Тому необхідність консультативних популяризаційних публічних заходів зростає в пропорційності до запитів суспільних осередків, а отже зростає роль головних наукових юридичних центрів держави, таких як Національна академія правових наук України, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Львівській університет імені Івана Франка, Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого тощо, які можуть здійснювати консультування на відносно постійній основі. Потреба в таких заходах продиктована євроінтеграційним курсом України, необхідністю вивченням джерельної бази ЄС, засад правового регулювання, у тому числі в сфері національної безпеки й оборони (ст. 42 Договору про ЄС) тощо. Про це та про інші важливі аспекти йшлося на засіданні науково-консультативної ради при Голові Верховної Ради України 24 жовтня 2024 року.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження можна зробити кілька ключових висновків, які підкреслюють основні чинники та проблеми сучасного правового розвитку, що втілені в правознавчих запитах суспільства.

Доволі давно обговорюється теза про те, що законодавство потребує постійного оновлення, а процес нормопроєктування, нарешті, повинен зазнати позитивних змін, що означає його ефективність і результативність. Особливо рельєфною видається ця теза після повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Своєю чергою це означає заклик до наукової спільноти розмежовувати процеси, які існували «до» і «після», застосовувати нові підходи, використовуючи той досвід, який існував, той новий досвід, який існує «від сьогодні» в Україні. Зокрема, таким підходом можна вважати застосування нормопроєктувальних систем щодо покращення якості законодавчого масиву.

Проблематика ефективності й якості законодавства містить теоретичні концепти, як-то: 1) розуміння, що ці категорії наукової дійсності є близькими, але не ідентичними поняттями; розгляд і розуміння ефективності як обов'язкового, але не єдиного чинника, показника якості законодавства; 2) визначення якості законознавства, як досягнута «*maxima*» у конкретних умовах (час, простір) по регулюванню суспільних відносин; 3) акцентування на тому, що обов'язковою властивістю «якості» є суспільна корисність, пролонгована в часі, що може бути позитивним вектором впливу на постійну стійку тенденцію зміни законодавчих приписів.

Правова активність є передумовою, засадою демократичної розбудови держави. Зрозуміло, що будь-яка правова активність громадян спрямована саме на результат, на виникнення відповідних правовідносин, регулювання відповідних суспільних відносин, розробку актів правотворчості, створення необхідних структурних ланок або скасування деяких в існуючому механізмі держави, з ме-

тою забезпечення права народу на належне урядування в умовах суспільного прогресу.

Отже однією з важливих прикмет реформування й оновлення правової системи можна вважати серед інших і процеси, що спрямовуються по вдосконаленню «обізнаності в праві» кожної людини.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Отримані за підсумками проведення дослідження наукові положення, а також сформульовані пропозиції спрямовані на 1) організаційно-правове забезпечення дослідження проблем правотворчості у сфері публічно-правових відносин; 2) аналіз напрямів і тенденцій розвитку правової системи України в контексті ефективності й якості нормативно-правових актів, особливо в умовах воєнного стану; 3) аналіз перспективних форм і методів правового забезпечення процесів правового виховання, правового всеобуча, правової обізнаності, в тому числі ролі провідних наукових центрів та інституцій цих процесів; 4) моніторинг легітимних очікувань представників громадянського суспільства щодо євроінтеграційних процесів і векторів європейського розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Загнітко А. П., Щукіна І. А. Великий тлумачний словник. *Сучасна українська мова від А до Я*. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 704 с.
- [2] Куньч З. Й. Універсальний словник української мови. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. 848 с.
- [3] Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
- [4] Оніщенко Н. М. Ефективність та якість законодавства у фокусі відбудови України. *Альманах права*. 2022. № 13. С. 23–27.
- [5] Петришина М. О., Мала Т. С. Нормопроектувальна техніка як засіб формування системи дієвого та ефективного законодавства в Україні: теоретико-правовий підхід. *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2014. № 3. С. 256–263.
- [6] Чернолуцький Р. Правила нормопроектування Р. К. Бержерона та їх значення для становлення й розвитку національної системи нормопроектування в Україні. *National law journal: Theory and Practice*. 2015. С. 22–27.
- [7] Оніщенко Н. М. Нормопроектувальна діяльність: сутнісні характеристики в нових реаліях. *Альманах права*. Вип. 15. 2024. С. 18–22.
- [8] Оніщенко Н. М., Сунегін С. О. Правове виховання та обізнаність з правом як умови сучасної соціалізац. *Scientific Community: Interdisciplinary Research: Scientific Collection «InterConf» (September 26–28, 2020)*, 129–136.

REFERENCES

- [1] Zagnitko, A. P., & Shchukina, I. A. (2008). Great explanatory dictionary. *Modern Ukrainian from A to J*. Donetsk: LLC VKF «BAO».
- [2] Kunch, Z. Y. (2005). *Universal Dictionary of the Ukrainian Language*. Ternopil: Educational Book – Bogdan.

- [3] The Great Interpretive Dictionary of Modern Ukrainian (with Annex and Suppl.). (2005). In V. T. Busel (Ed.) Kyiv; Irpin: Perun VTF.
- [4] Onishchenko, N. M. (2022). Efficiency and quality of legislation in the focus of reconstruction of Ukraine. *Almanac of law*, 13, 23–27.
- [5] Petryshina, M. A., & Mala, T. S. (2014). Normo-projecting technique as a means of forming a system of effective and effective legislation in Ukraine: theoretical and legal. *Topical issues of public and private law*, 3, 256–263.
- [6] Chornolutsky, R. (2015). Rules of norm -projecting RK Berzheron and their importance for the formation and development of the national system of normproject in Ukraine. *National Law Journal: Theory and Practice*, 22–27.
- [7] Onishchenko, N. M. (2024). Normodrafting activity: essential characteristics in new realities. *Almanac of law*, 15, 18–22.
- [8] Onishchenko, N. M., & Sunegin, S. O. (2020). Legal education and awareness of law as a condition of modern socialization. *Scientific Community: Interdisciplinary Research: Scientific Collection «InterConf» (September 26–28, 2020)*, 129–136.

Наталія Миколаївна Оніщенко

Доктор юридичних наук, професор

Дійсний член (академік) Національної академії правових наук України

Національна академія правових наук України

61024, вул. Григорія Сковорода, 70, Харків, Україна

Заступник директора

Інститут держави і права ім. В. М. Корецького

Національна академія наук України

01011, вул. Трьохсвятительська, 4, Київ, Україна

Nataliia M. Onishchenko

Doctor of Law, Professor

Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

National Academy of Legal Sciences of Ukraine

61024, 70 Hryhoriy Skovoroda St., Kharkiv, Ukraine

Deputy Director of the V. M. Koretsky Institute of State and Law of the

National Academy of Sciences of Ukraine

01011, 4 Trykhsvyatytelska St., Kyiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Оніщенко Н. М. Правовий розвиток та правознавчі запити суспільства. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Том 31. №4. С. 15–26.

Suggested Citation: Onishchenko, N. M. (2024). Legal Development and Law Requests of Society. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 31(4), 15–26.

Стаття надійшла / Submitted: 01/11/2024

Доопрацьовано / Revised: 01/12/2024

Схвалено до друку / Accepted: 19/12/2024